नेपालमा प्राङ्गारिक कृषिको अवस्था र सम्भावना

ऋषिराम अधिकारी[1]

चिनारी

- एउटा पर्या सामाजिक व्यापारिक कम्पनी (फर्म) हो
- यो नाफामूलक प्राइभेट कम्पनी लिमिटेडको रुपमा सन् २००८ मा दर्ता गरिएको छ ।
- यसको सूत्रपात प्राङ्गारिक कृषि र पर्माकल्चरमा दुई दशक भन्दा बढी अनूभव संगालेका विज्ञहरुको समूहद्वारा भएको हो ।
- यसको प्रधान कार्यालय प्रयागमार्ग, काठमाडौं छ ।

उद्देश्य

- प्रागारिक र स्वच्छ व्यवसायको सिद्धान्तको आधारमा प्रागारिक तथा प्राकृतिक उत्पादनको उद्यम र बजार विस्तार गर्ने
- प्रागारिक कृषि र प्राकृतिक स्रोतसाधन व्यवस्थापनमा संलग्न व्यक्ति, समूह, सहकारी तथा संङसंस्था र निजी क्षेत्रलाई पारस्परिक सहयोगको लागि समन्वय गर्न पहल गर्ने
- प्रागारिक कृषि, पर्माकल्चर तथा गैह्रकाष्ठ वन पैदावार उत्पादन सम्बन्धी विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय संङ संस्थाहरुसंग सहकार्य गरी तालिम तथा शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

प्राङ्गारिक कृषि

प्राङ्गारिक कृषि माटोको उर्वरापन, पर्यावरणीय प्रणाली र मानव स्वास्थ्यको सम्वर्द्धन गर्ने उत्पादन प्रणाली हो । यो पर्यावरणीय पद्धती, जैविक विविधता र स्थानीय परिवेश अनुसारको चक्रिय प्रणालीमा आधारित हुन्छ । यसले परम्परगत अन्वेषण र विज्ञानलाई समायोजन गरी यसमा अन्तरनिहित पक्षहरुको स्वच्छ सम्बन्ध र गुणस्तरिय जीवन पद्धतिको प्रर्वद्धन गर्दछ ।

पर्यावरणीय पक्ष (Ecological Aspect)

- पर्यावरणीय पक्षले विशेषत: निम्न विषयवस्तुहरुलाई समेटेको छ:
- जैविक विविधतामा बृद्धि गर्ने
- शुद्धपानीको उपलब्धता हुने
- माटोको उर्वराशक्तिमा बृद्धि ल्याउने
- पर्यावरणीय सन्तुलन कायम मद्दत गर्ने
- प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण गर्ने
- रसायनिक प्रदुषणरहित उत्पादन गर्ने

आर्थिक पक्ष (Economic Aspect)

आर्थिक पक्ष अन्तर्गत प्राङ्गारिक कृषिले निम्न कुराहरुमा ख्याल गर्दछ:
कम खर्चिलो, आर्थिक सुरक्षा, आर्थिकरुपमा सवल , गुणस्तरिय र निरन्तर उत्पादन, वाह्य स्रोत साधनको कम प्रयोग, र स्थानीय स्रोत साधनको उचित उपयोग, स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास

---

[1] अर्गानिक वर्ल्ड एण्ड फेयर फ्यूचर

सामाजिक पक्ष (Social Aspect)
सामाजिक पक्ष अन्तर्गत प्राङ्गारिक कृषिले निम्न कुराहरुमा ख्याल गर्दछः
लैङ्गिक समता, स्वच्छ व्यापार, पर्याप्त खाद्यन्न उपलब्धता, स्थानीय संस्कृतिको सम्मान, काम गर्न सुरक्षित, वातावरणको प्रत्याभूति, गुणस्तरिय र स्वादिलो उत्पादन र स्थानीय आवश्यकताको परिपूर्ति ।

प्राङ्गारिक कृषिका सिद्धान्तहरु

१. स्वास्थ्यको सिद्धान्त (Principles of Health)
व्यक्ति अथवा समुदायको स्वास्थ्यलाई पर्यावरणीय स्वास्थ्यबाट अलग गर्न सकिदैन तसर्थ मानव स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउन स्वस्थ माटो हुनु आवश्यक छ । स्वस्थ माटोमा उत्पादन गरिएको कृषि उपजहरु स्वास्थ हुन्छन । त्यस्ता बाली र घाँसपात खुवाएका पशु तथा त्यसमा आश्रित मानिसको स्वस्थ समेत राम्रो हुन्छ भन्ने सिद्धान्त प्राङ्गारिक कृषिमा अवलम्बन गरिन्छ।

२. पर्यावरणीय सिद्धान्त (Principles of Ecology)
बाली विरुवा तथा पशुको स्वाथ्य र उत्पादन त्यस क्षेत्रको पर्यावरणीय सन्तुलनमा निर्भर गर्दछ । अतः प्राङ्गारिक कृषिलाई पर्यावरणीय पद्धतिको एक अंशकोरुपमा लिनु पर्दछ । जस्तै बाली उत्पादनमा जिवित माटोको आधारणालाई आत्मसाथ गर्नु, पशु व्यवस्थापनमा खेतवारीको परिस्थितिकिय पद्धति अवलम्वन गर्नु आदि ।

३. निष्पक्षताको सिद्धान्त (Principles of fairness)
यस सिद्धान्तले सबैको समान अवसर सुनिश्चित गर्दछ। एक अर्काको सम्मान, सामाजिक न्याय, समान अवसर र कामको सम्मानबाट नै वास्तविक निष्पक्षता प्राप्त हुन्छ । यसर्थ प्राङ्गारिक कृषि अवलम्बन गर्नेहरुले जहिले पनि उत्पादन, वितरण, उपभोगमा समताको अवधारणालाई ख्याल गर्नु पर्दछ ।

४. हिफाजतको सिद्धान्त (Principles of Care)
प्राङ्गारिक कृषि एक जीवित र परिवर्तनशिल पद्धति हो। यसमा विभिन्न आन्तरिक तथा वाह्य प्रकृयाहरुले असर पारि रहेको हुन्छ । प्राङ्गारिक कृषिमा सहजरुपमा उत्पादन बृद्धि गर्न सकिन्छ तर यसरी उत्पादनमा बृद्धि गर्दा वातावरणीय दिगोपनामा आँच आउन दिनु हुदैन । वर्तमान तथा भविष्यमा वातावरणीय सन्तुलन र मानव स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर कम गर्न नयाँ प्रविधि र परम्परागत प्रविधिको संयोजन गरी उपयोगमा ल्याउनु पर्दछ भन्ने अवधारणा यस सिद्धान्तले प्रष्ट्याउँदछ ।

विश्वव्यापि दृष्टिकोण

- सन् १९२० देखि स्वीजरल्याण्ड, जर्मनी र अष्ट्रेलियामा जैवगतिशिल कृषि अभियान
- सन् १९४०-५० प्राङ्गारिक कृषि अभियान संचालन गरिएको भए पनि युद्ध र अस्थिरताले गर्दा स्थापित हुन सकेन ।
- सन् १९६० मा राचेल कार्सनद्धारा "Silent Spring" पुस्तक प्रकाशन भए पछि विषादीको असरबारे विश्वव्यापि चिन्ता
- सन् १९७० मा यूरोप र अमेरिका संगठित
- सन् १९८० मा यूरोप र अमेरिका प्राङ्गारिक कृषिको अभियानको फैलावट
- सन् १९९० देखि यूरोप र अमेरिकामा प्राङ्गारिक उत्पादन, बजार र खपतमा बृद्धि

विश्वमा प्राङ्गारिक कृषिको अवस्था

- विश्वका १२० राष्ट्रहरुमा प्रमाणीत प्रांगारिक वस्तुहरु व्यवसायिक स्तरमा उत्पादन
- २००५ मा विश्वमा ३१ खर्व डलर मूल्यको प्रांगारिक वस्तुहरुको व्यापार
- बर्षेनी २५ प्रतिशतले व्यापार वृद्धि

- विश्व संगठनः IFOA:
- प्रमाणीकरण निकायहरु NASAA, Onecert, Ecocert, CertAll, JAS, आदि
- विश्वका १२० राष्ट्रहरुमा प्रमाणीत प्रांगारिक वस्तुहरु व्यवसायिक स्तरमा उत्पादन
- २००५ मा विश्वमा ३१ खर्व डलर मूल्यको प्रांगारिक वस्तुहरुको व्यापार
- बर्षेनी २५ प्रतिशतले व्यापार वृद्धि
- विश्व संगठनः क्ष्इब
- प्रमाणीकरण निकायहरु NASAA, Onecert, Ecocert, CertAll, JAS, आदि

नेपालमा प्राङ्गारिक कृषिको अवस्था

- नेपालमा २६ प्रतिशत परम्परागत खेती विद्यमान
- नीति तथा कार्यक्रमः
    - नेपाल सरकारले प्रांगारिक कृषि प्रणालीको प्राविधिक उत्पादन तथा प्रशोधन प्रणालीको राष्ट्रिय प्राविधिक मापदण्ड सम्बन्धि निर्देशिका २०६४ (संशोधन २०६५) कार्यान्वयन शुरु
    - कृषि जैविक विविधता नीति २०६३
    - दशौं पञ्चवर्षिय योजना र राष्ट्रिय कृषि नीतिले प्रांगारिक कृषि प्रणालीलाई व्याख्या
    - नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्
    - विश्वविद्यालयको शिक्षामा प्रांगारिक कृषिका विषयहरु समावेश
    - राजनैतिक पार्टीका प्रतिवता पत्रहरुमा समावेश
- एकिकृत कृषि प्रणाली
- १० हजार हेक्टर प्राङ्गारिक प्रमाणिकरण भएका फर्महरु
    - कञ्चनजंगा टी स्टेट
    - गुरासे टी स्टेट
    - समबाला हर्वर एण्ड एरोमेटिक फर्म
    - गुल्मी कफि सहकारी
    - प्राङ्गारिक कृषि उत्पादक सहकारी संस्था लि.
    - पर्माकल्चर फर्म चन्द्र अधिकारी
    - पर्माकल्चर फर्म सुर्य अधिकारी
    - वन वर्ल्ड प्रा.लि.
    - जुम्ला स्याउ उत्पादक स्याउ सहकारी
- स्थानीय परम्परागत प्रणालीद्धारा कृषि उत्पादन गरिएको क्षेत्रहरु
- राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय बजार
- प्राङ्गारिक वस्तुहरुको व्यवस्थित रुपमा बजारीकरण कफि, चिया, जडीबुटीबाट शुरुवात
- व्यवसायिकरणमा नीजि क्षेत्रको लगानी बढ्दो क्रममा
- हाल सहकारी र तिनीहरुको सञ्जाल, संघसंस्था, कम्पनी तथा डिमार्टमेन्टल स्टोरहरु र होटलहरु

सम्भावना

अझै पनि रसायनिक बस्तुहरुको प्रयोग नभएको खेति योग्य जमिन
नीति तथा कार्यक्रमहरु
राष्ट्रिय प्रमाणिकरण निकायको स्थापना र अन्तराष्ट्रिय प्रमाणिंकरण निकायको उपस्थिति
तालिम प्राप्त प्राङ्गारिक निरिक्षकहरु
प्राङ्गारिक कृषि प्रति बढदो विश्वव्यापी चासो